

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ВЕННИКОВА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 349.3 (477) : 331.109

ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ
У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення»

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор **Ярошенко Олег Миколайович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри трудового права, член-кореспондент НАПрН України.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Клемпарський Микола Миколайович**, Донецький юридичний інститут МВС України, професор кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права;

– кандидат юридичних наук, доцент **Кулачок-Тітова Людмила Вікторівна**, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, доцент кафедри державно-правових дисциплін

Захист відбудеться 8 квітня 2021 р. о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84а.

Автореферат розіслано 5 березня 2021 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради

Н. П. Матюхіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасних умовах необхідність правової визначеності й удосконалення механізму вирішення спорів у сфері соціального забезпечення в Україні пов'язана з існуванням низки проблем, серед яких недосконалість, колізійність і наявність прогалин у системі чинного законодавства, а також недостатня науково-теоретична розробленість. Крім того, нині бракує й дієвого механізму і процедури як на стадії виникнення соціально-забезпечувального спору, його вирішення, так і під час виконання вже прийнятого рішення. Урешті-решт, зазнають утиску і порушуються права і законні інтереси людини, яку Конституція України у ч. 1 статті 3 визнає найвищою соціальною цінністю, хоча саме права і свободи людини, особливо найбільш соціально незахищених категорій, та їх гарантії мають визначати зміст і спрямованість діяльності держави, остання ж за свою діяльність повинна відповідати перед людиною.

Окремі аспекти розгляду спорів у означеній сфері висвітлені в роботах таких науковців, як В.М. Андрійв, Н.І. Бернацька, Н.Б. Болотіна, В.Я. Бурак, Н.А. Вігдорчик, Т.З. Герасимів, М.М. Клемпарський, Л.В.Кулачок-Тітова, О.Л. Кучма, О.Є.Мачульська, О.В. Москаленко, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипка, С.М. Синчук, І.М. Сирота, А.М. Слюсар, Н.М. Стаховська, Б.І. Сташків, О.В. Тищенко, Є.Г. Тучкова, В.Ш. Шайхатдінова, Л.П. Шумна, Г.І. Чанишева, Г.О. Яковлева, О.М. Ярошенко та ін. Однак, не применшуючи значення творчого доробку згаданих вчених, відмітимо, що вони, приділивши увагу загальним засадам впорядкування сфери соціального забезпечення й методології виникнення спорів (конфліктів), комплексно не вивчали особливості розгляду саме спорів у сфері соціального забезпечення. Аналіз результатів втілення в життя останніх законодавчих реформ, теоретичних напрацювань (як вітчизняних, так і іноземних науковців), орієнтація на зарубіжний досвід дадуть можливість запропонувати напрямки вдосконалення порядку розгляду й вирішення спорів у сфері соціального забезпечення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Дослідження спрямоване на виконання: Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015р. за №5/2015; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, схваленої постановою загальних зборів

Національної академії правових наук України від 3 березня 2016р.; Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016р.; Цільової комплексної програми Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Проблеми вдосконалення правового регулювання відносин у сфері праці та соціального захисту» (номер державної реєстрації 0111U000960). Тему дисертації затверджено вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 9 від 19.03.2010 р.).

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на підставі аналізу чинного законодавства України, практики його застосування й теоретичного осмислення наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених у відповідних галузях знань установити особливості розгляду спорів у сфері соціального забезпечення, а також сформулювати низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення цього процесу.

Для досягнення вказаної мети були поставлені такі дослідницькі завдання:

- установити основні теоретико-методологічні засади конфлікту й компромісу у праві соціального забезпечення;
- розкрити зміст категорії «спір у сфері соціального забезпечення» й надати класифікацію таким спорам;
- з'ясувати причини й умови виникнення спорів у сфері соціального забезпечення;
- назвати основні принципи вирішення спорів у сфері соціального забезпечення;
- виокремити етапи вирішення спорів у сфері соціального забезпечення;
- охарактеризувати адміністративний порядок розгляду спорів у сфері соціального забезпечення, встановити, у чому його специфіка;
- указати основні особливості вирішення спорів у сфері соціального забезпечення в судовому порядку;
- надати пропозиції щодо альтернативних способів вирішення спорів у сфері соціального забезпечення;
- вивчити і виокремити способи попередження виникнення спорів у сфері соціального забезпечення;
- запропонувати шляхи вдосконалення порядку вирішення спорів у сфері соціального забезпечення.

Об'єкт дослідження становлять правовідносини, які виникають між суб'єктами соціального забезпечення і пов'язані із вирішенням спорів у цій сфері.

Предметом дослідження є особливості вирішення спорів у сфері соціального забезпечення в сучасних умовах.

Методи дослідження. Для повного розкриття і вирішення порушеної проблеми, досягнення об'єктивного наукового результату і формулювання відповідних висновків застосовано низку загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, а саме: гносеологічний (підрозділи 1.1; 1.2), порівняльно-правовий (підрозділи 1.1; 1.2; 1.4; 2.1; 2.3; 3.1), аналітичний (підрозділи 1.3; 1.4; 2.1), структурно-функціональний (підрозділи 1.5; 2.2), статистичний (підрозділ 3.1), системний (підрозділ 2.3), індуктивний (підрозділи 3.2; 3.3). Гносеологічний метод дозволив визначити поняття «юридичний конфлікт» і «юридичний компроміс» у праві соціального забезпечення, а також причини й умови виникнення спорів у цій сфері. Порівняльно-правовий покладено в основу аналізу законодавства (як вітчизняного, так і зарубіжного) у досліджуваній сфері. Аналітичний метод сприяв наданню дефініцій низки понять із розглядуваної проблеми. Метод структурно-функціонального аналізу допоміг виявити основні етапи розгляду спорів у сфері соціального забезпечення, а також особливості кожного з них, а статистичного аналізу було використано у процесі роботи з необхідними офіційними джерелами Пенсійного фонду України і Єдиного державного реєстру судових рішень. Завдяки методу системного аналізу встановлено альтернативні способи вирішення спорів у цій сфері. Індуктивний метод став у нагоді при виокремленні основних правових, економічних й організаційних способів попередження виникнення спорів у сфері соціального забезпечення й шляхів вдосконалення порядку їх розгляду.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою у вітчизняній доктрині права соціального забезпечення комплексною теоретико-правовою працею, в якій, спираючись на результати вивчення доробку вчених у відповідній галузі знань, поглибленого аналізу національного законодавства, виявлено особливості вирішення спорів у сфері соціального забезпечення. Це, у свою чергу, дозволило обґрунтувати низку нових теоретичних положень, сформулювати пропозиції й практичні рекомендації з досліджуваних питань і запропонувати авторський погляд на специфіку вирішення соціально-забезпечувальних спорів.

Новизна поданого на захист рукопису відображена в нижченаведених науково-теоретичних положеннях, висновках і пропозиціях.

Уперше:

– спір у сфері соціального забезпечення визначено як об'єктно-суб'єктивне середовище екзистенції правових розбіжностей між суб'єктами права соціального забезпечення, пов'язаних із установленням, визнанням або скасуванням соціальних виплат, гарантій і пільг, за допомогою передбачених законодавством процедур;

– окреслено модель медіативної інтервенції у спорах з соціального забезпечення, яка засвідчила, що процедура медіації стосується винятково випадків втручання третьої сторони з метою полегшення та сприяння сторонам у вирішенні спору шляхом проведення переговорів між ними. Обґрунтовано основні принципи згаданої моделі (нейтральність, конфіденційність, процедурна еквівалентність);

– проведено класифікацію спорів у сфері соціального забезпечення: (1) за їх суб'єктивним складом; (2) за видом спірних правовідносин; (3) за характером вимог, що містяться у зверненні до юрисдикційного органу; (4) за юрисдикційним порядком вирішення спорів;

– піддано системному осмисленню соціально-освітню інклюзію як процедуру попередження спорів у системі соціального забезпечення, що полягає у залученні та зацікавленні працівників брати участь у ній на засадах правової обізнаності через всеохоплюючі правоосвітні заходи, які проводяться завдяки соціальному партнерству та призводять не тільки до позитивних соціально-забезпечувальних, але і охоронно-здоровчих та природоохоронних змін;

– розроблено комплексний підхід до основних напрямків реформування законодавства у сфері соціального забезпечення, який включає: (а) прийняття кодифікованого акта у сфері соціального забезпечення – Кодексу соціального забезпечення України, в якому передбачити розділ «Індивідуальні спори у сфері соціального забезпечення», надано рекомендації щодо його змістовного наповнення; (б) розроблення і впровадження в юридичних закладах вищої освіти навчальної програми «Порядок вирішення і способи попередження спорів у сфері соціального забезпечення»; (в) внесення змін до ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» шляхом включення загальної норми, за якою право на безоплатну вторинну правову допомогу згідно з цим Законом та іншими законами України мають особи, які потребують соціального забезпечення; (г) доповнення ч.1 ст.371 КАС України нормою, за якою негайно виконуються рішення суду про стягнення соціальних виплат і надання певних видів соціального забезпечення.

Удосконалено:

- вчення про причини виникнення спорів у сфері соціального забезпечення – об'єктивних (економічних, соціальних, правових) і суб'єктивних (у їх основі лежать чинники, що визначають і підтримують поведінку суб'єкта спірних правовідносин);

- доктрину альтернативних способів вирішення спорів у сфері соціального забезпечення через медіацію та третейський розгляд окремих малозначних спорів з соціального забезпечення;

- класифікацію принципів вирішення спорів у цій сфері, запропоновано їх поділяти на: а) загальні; б) процесуальні; в) спеціальні. Розкрито їх зміст і визначено співвідношення.

Набули подальшого розвитку:

- етапізація порядку вирішення спорів у сфері соціального забезпечення шляхом виокремлення залежності стадій розвитку спору від способу його вирішення;

- доктрина адміністративного порядку вирішення спорів у сфері соціального забезпечення через уточнення його як нормативно урегульованого порядку відновлення особою порушеного права на соціальний захист, що здійснюється шляхом подання письмових чи усних скарг до уповноважених державних органів і передбачає обов'язок відповідальних посадових осіб зреагувати на них і приймати рішення з поставленого питання в установлені законом строки;

- позиція, за якою до рішень, дій (бездіяльності) органів соціального захисту та їх посадових осіб, що можуть бути оскаржені в адміністративному порядку, належать (додатково до існуючих) ті, внаслідок яких: (а) порушені права й законні інтереси чи свободи громадянина (групи громадян) у сфері соціального захисту; (б) створено перешкоди для реалізації громадянином його прав, свобод чи задоволення законних інтересів у цій сфері; (в) незаконно покладено на громадянина певні обов'язки у сфері соціального захисту або його незаконно притягнуто до юридичної відповідальності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення й висновки дисертації можуть бути використані:

- у науково-дослідницькій діяльності – із метою подальшого вивчення й розкриття проблеми вирішення спорів у сфері соціального забезпечення, а також удосконалення на цій основі відповідної правової регламентації;

- у правотворчості – у процесі реформування й оновлення чинного законодавства щодо особливостей вирішення спорів у сфері соціального забезпечення відповідно до наданих пропозицій;

- у правозастосуванні – для підвищення ефективності функціонування сфери соціального забезпечення в цілому і розгляду

спорів у цій сфері зокрема, а також запобігати їх виникненню в подальшому;

– у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Право соціального забезпечення», «Пенсійне забезпечення», при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, а також при підготовці студентами закладів юридичної освіти своїх наукових робіт.

Апробація результатів дисертації. Обговорення результатів проведеного наукового дослідження здійснювалося на засіданнях кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Основні його теоретичні положення, висновки і пропозиції доповідалися на міжнародних і всеукраїнських науково-теоретичних і науково-практичних конференціях «Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення» (8–9 жовтня 2010 р. м. Харків); «Юридична осінь–2010» (23–24 листопада 2010 р. м. Харків); «Від громадянського суспільства до правової держави» (26–27 лютого 2010р. м.Харків); «Трудове право та проблеми соціального захисту населення в контексті правової держави» (24 вересня 2010 р. м. Харків); «Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення» (7–8жовтня 2011р. м. Харків); «Трудове право в контексті розбудови громадянського суспільства» (2012 р. м. Путивль);

«Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми» (5–6 жовтня 2012 р. м. Харків); «Актуальні проблеми трудового права і права соціального забезпечення» (27–28 вересня 2013 р. м. Харків); «Правова доктрина – основа формування правової системи держави» (20–21 листопада 2013р. м. Харків); «Юридична осінь–2013» (14 листопада 2013р. м. Харків); «Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальне забезпечення» (29 вересня 2017 р. м. Харків); «Розвиток трудового права і права соціального забезпечення» (5 жовтня 2018 р. м. Харків); «Проблеми реалізації прав громадян у сфері праці та соціального забезпечення» (11 жовтня 2019р. м.Харків); X Міжнародна науково-практична конференція «Юридичні гарантії забезпечення прав громадян на працю і соціальний захист» (м.Харків, 09 жовтня 2020р.).

Структура та обсяг дисертації визначаються метою і завданнями дослідження. Наукова робота складається з переліку умовних позначень, вступу, 3-х розділів, які містять 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 187 сторінок, обсяг основного тексту – 160 сторінок, список використаних джерел (207 найменувань) – 21 сторінка, додатки – 6 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету і завдання роботи, визначено наукову новизну дослідження, його практичне і теоретичне значення, наведено дані, що свідчать про апробацію дисертації та її наукових висновків.

Розділ 1. «Загальнотеоретична характеристика спорів у сфері соціального забезпечення» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділу 1.1. **«Теоретико-методологічні засади компромісу й конфлікту у сфері соціального забезпечення»** здобувач виходить із того, що компроміс є найбільш прийнятним способом вирішення конфлікту. Компроміс у сфері соціального забезпечення запропоновано розуміти як закріплений правовими нормами спосіб досягнення взаємної згоди між суб'єктами конфлікту у відповідній царині, що реалізується шляхом взаємних поступок, відмови від заявлених вимог і претензій, визнання вимог і претензій інших суб'єктів, і має обов'язкові до виконання сторонами юридичні наслідки.

Юридичний конфлікт у сфері соціального забезпечення представляє собою добровільно неврегульовану розбіжність, що виникла між суб'єктами права соціального забезпечення і пов'язана із застосуванням, тлумаченням або порушенням правових норм, які встановлюють соціальні виплати, гарантії і пільги, та передана на вирішення уповноваженого державою юрисдикційного органу.

У підрозділі 1.2 **«Поняття й види спорів у сфері соціального забезпечення»** встановлено, що спір у вказаній сфері – це об'єктно-суб'єктивне середовище екзистенції правових розбіжностей між відповідними суб'єктами, пов'язаних зі встановленням, визнанням або скасуванням соціальних виплат, гарантій і пільг. Він реалізується за допомогою передбачених законодавством процедур і вирішується вповноваженими на те державними органами. Спори у розглядуваній сфері класифіковано за такими підставами: (а) за суб'єктом складом (між громадянами й уповноваженими державними органами); (б) за видом спірних правовідносин (пенсійні, з приводу призначення допомог і компенсаційних виплат, призначення пільг, надання соціального обслуговування, соціального страхування тощо); (в) за характером вимог, що містяться у зверненні до юрисдикційного органу (оскарження дій, зобов'язання вчинити певні дії тощо); (г) за юрисдикційним порядком вирішення спору (адміністративний, судовий, альтернативний).

У підрозділі 1.3. **«Причини й умови виникнення спорів у сфері**

соціального забезпечення» зроблено висновок, що причинами спорів у сфері соціального забезпечення слід вважати конкретні юридично значущі обставини, факти і явища суб'єктивного, об'єктивного або змішаного характеру, дія яких призвела до виникнення правового спору. Умовами виникнення спорів у досліджуваній царині є обставини, що полягають у розбіжностях між державними органами й особами, потребуючими соціального забезпечення.

У підрозділі 1.4. «Принципи вирішення спорів у сфері соціального забезпечення» запропоновано таку їх класифікацію: а) загальні (законність, безоплатність, доступність і зручність звернення, оперативність вирішення спору); б) процесуальні (прозорість (гласність), поєднання інтересів особи й суспільства, публічність провадження при вирішенні спорів, повага до честі й гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін, неприпустимість зловживання процесуальними правами); в) спеціальні (об'єктивність, реальність виконання рішення).

У підрозділі 1.5. «Етапи вирішення спорів у сфері соціального забезпечення» з'ясовано, що адміністративний спосіб вирішення спору включає такі етапи, що мають наступні стадії: 1) початок спору (підготовка скарги; подача особою скарги до уповноваженого державного органу; реєстрація скарги); 2) розгляд спору (відкриття провадження по скарзі; перевірка скарги; розгляд скарги по суті; ухвалення рішення); 3) оскарження рішення за результатами вирішення спору (передбачаються всі стадії вирішення спору); 4) виконання рішення (звернення рішення по скарзі до виконання).

Судовий спосіб вирішення спору включає такі етапи, що мають наступні стадії: 1) підготовка позову (заяви) (оформлення процесуальних документів (позов, заява); підготовка доказів, клопотань тощо; підготовка інших документів сторін справи) 2) пред'явлення позову (заяви) (подача позову (заяви); реєстрація позову (заяви); відкриття провадження у справі); 3) судовий розгляд (дослідження доказів; вивчення письмових та усних пояснень сторін та третіх осіб); 4) ухвалення рішення по справі (прийняття рішення по справі; оголошення його сторонам); 5) оскарження рішення по справі.

Розділ 2. «Порядки вирішення спорів у сфері соціального забезпечення» містить три підрозділи.

У підрозділі 2.1. «Адміністративний порядок вирішення спорів у сфері соціального забезпечення» зроблено висновок, що адміністративний порядок вирішення спорів у сфері соціального забезпечення, як нормативно визначений порядок відновлення особою порушеного права на соціальний захист, здійснюється шляхом подання

письмових чи усних скарг до уповноважених державних органів і передбачає обов'язок відповідальних посадових осіб зреагувати на них і приймати рішення з поставленого питання в установлені законом строки.

До рішень, дій (бездіяльності) органів соціального захисту та їх посадових осіб, що можуть бути оскаржені в адміністративному порядку, належать ті, внаслідок яких: (а) порушені права й законні інтереси чи свободи громадянина (групи громадян) у сфері соціального захисту; (б) створено перешкоди для реалізації громадянином його прав, свобод чи законних інтересів у цій сфері; (в) незаконно покладено на громадянина які-небудь обов'язки у сфері соціального захисту або його незаконно притягнуто до юридичної відповідальності.

У підрозділі 2.2. «Судовий порядок вирішення спорів у сфері соціального забезпечення» наголошено, що на сьогодні судовий порядок вирішення спорів у сфері соціального забезпечення, на відміну від адміністративного, є більш ефективним. Однак, проблеми законодавчого й організаційного характеру і недостатній рівень спеціальних знань учасників процесу (зокрема, громадян (позивачів), які формулюють вимоги, їх представників (адвокатів), а також суддів є основними причинами низької результативності у вирішенні багатьох спорів, що виникають з приводу відновлення порушеного права людини на соціальний захист

У підрозділі 2.3. «Альтернативні способи вирішення спорів у сфері соціального забезпечення» до вказаних способів віднесено: (а) запровадження інституту медіації в Україні; (б) надання повноважень третейським судам розглядати окремі спори.

Розділ 3 «Удосконалення процедури вирішення спорів у сфері соціального забезпечення і способи їх попередження» містить два підрозділи.

У підрозділі 3.1. «Способи попередження виникнення спорів у сфері соціального забезпечення» здобувач виокремлює правові, організаційні й економічні способи попередження виникнення спорів. Запропоновано виокремити такі основні організаційні складники попередження спору у сфері соціального забезпечення:

– заходи з прогнозування вказаних спорів, за яких діяльність уповноважених органів спрямована на розроблення описових моделей видів спорів і їх пояснювальних моделей;

– заходи з профілактики спорів, у процесі якої діяльність уповноважених органів спрямована на створення умов, мінімізуючих імовірність виникнення спорів (активна роз'яснювальна робота, створення дорадчих органів, постійний зв'язок із громадськістю тощо);

– упорядкування й налагодження роботи уповноважених державних органів, які виступають суб'єктами спорів.

До економічних способів попередження виникнення спорів віднесено створення Фонду гарантування виплат пенсій за аналогією з Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, основні засади функціонування якого мають бути передбачені спеціальним законом.

У підрозділі 3.2. «Основні напрямки вдосконалення порядку вирішення спорів у сфері соціального забезпечення» обстоюється позиція, що відповідна державна політика повинна провадитись одночасно в кожному з напрацьованих дисертантом напрямків. Тільки системний і комплексний підхід до реформування досліджуваної сфери допоможе підвищити рівень довіри населення до державних органів, попередити виникнення спорів у сфері соціального забезпечення й досягти належного рівня правової культури в суспільстві.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й наведено вирішення наукового завдання, яке полягає в тому, щоб на підставі всебічного дослідження наукових поглядів, норм чинного національного й зарубіжного соціального законодавства розкрити суть поняття «спір у сфері соціального забезпечення», установити основні їх види, з'ясувати причини й умови їх виникнення, принципи й етапи вирішення, а також запропонувати конкретні шляхи вдосконалення порядку їх вирішення. За результатами дослідження сформульовано нижченаведені основні висновки.

1. Спір у сфері соціального забезпечення – це об'єктно-суб'єктивне середовище екзистенції правових розбіжностей між суб'єктами права соціального забезпечення, пов'язаних із установленням, визнанням або скасуванням соціальних виплат, гарантій і пільг, за допомогою передбачених законодавством процедур. Ознаками такого спору слід визнати: (а) наявність правових протиріч між його суб'єктами; (б) регламентація їх виникнення нормами права; (в) суб'єктами спору є уповноважені державні органи й особи, які потребують певного виду соціального забезпечення; (г) їх вирішення в передбаченому законодавством процесуальному порядку компетентними органами шляхом прийняття відповідного рішення; (д) передбачення різних процесуальних способів розгляду й вирішення спору.

2. Спори у сфері соціального забезпечення класифіковано за такими підставами: (а) за суб'єктивним складом (між громадянами й уповноваженими державними органами); (б) за видом спірних правовідносин (пенсійні, із приводу призначення допомог і компенсаційних

виплат, призначення пільг, надання соціального обслуговування, соціального страхування тощо); (в) за характером вимог, що містяться у зверненні до юрисдикційного органу (оскарження дій, зобов'язання вчинити певні дії тощо); (г) за юрисдикційним порядком вирішення спору (адміністративний, судовий, альтернативний).

3. Причинами спорів у сфері соціального забезпечення слід вважати конкретні юридично значущі обставини, факти і явища суб'єктивного, об'єктивного або змішаного характеру, дія яких призвела до виникнення правового спору. До суб'єктивних причин виникнення спорів у цій сфері віднесено: (а) низьку правову культуру учасників правовідносин соціального забезпечення, тобто незнання або недостатнє знання ними своїх прав й обов'язків; (б) психологічні причини, пов'язані з тим, що різні люди неоднаково реагують на стресову ситуацію; (в) геронтологічну причину; (г) брак альтернативних джерел для задоволення ними власних потреб. Об'єктивні причини охоплюють: (а) вади законодавчої техніки; (б) недосконалість викладу правових норм, що викликає їх різночитання; (в) змішаність термінів, категорій та ін.; (г) юридичні колізії, (д) розпорошеність правових норм, які регулюють відносини із соціального забезпечення у великій кількості нормативних актів; (е) політику протекціонізму у сфері соціального забезпечення стосовно окремих категорій громадян. Умовами виникнення спорів у досліджуваній сфері є обставини, що зумовлюють появу розбіжностей між державними органами й особами, які потребують соціального забезпечення.

4. Принципи вирішення спорів у цій сфері становлять собою базові, керівні ідеї, постулати й положення, що визначають основи розв'язання таких спорів, процес їх розгляду, організацію такого процесу й головні засади діяльності суб'єктів процесуальних правовідносин, які беруть участь у розгляді спору. Принципи вирішення спорів у сфері соціального забезпечення поділено на: (а) загальні (законність, безоплатність, доступність і зручність звернення, оперативність вирішення спору); (б) процесуальні (прозорість (гласність), поєднання інтересів особи й суспільства, публічність провадження при вирішенні спорів, повага до честі й гідності їх сторін, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін, неприпустимість зловживання процесуальними правами); (в) спеціальні (об'єктивність, реальне виконання рішення по спорах).

5. Модель медіативної інтервенції у спорах з соціального забезпечення характеризує процедуру медіації винятково як випадок втручання третьої сторони з метою полегшення та сприяння сторонам

у вирішенні спору шляхом проведення переговорів між ними. Основними принципами згаданої моделі визнано нейтральність, конфіденційність та процедурну еквівалентність.

Нейтральність при цьому означає незацікавленість медіатора у результатах вирішення спору, його незаангажованість щодо сторін-учасників; конфіденційність передбачає собою дотримання етичних норм та недопустимості розголошення персональних даних чи іншої особистої інформації, яка стала відома учасникам врегулювання; процедурна еквівалентність заохочує до надання рівного доступу та можливостей реалізації своїх прав кожній стороні спору з тим, щоб на кожен аргумент одного із учасників могла бути надана повноцінна відповідь чи заперечення іншим і щоб жоден з аргументів не було безпідставно проігноровано.

6. Адміністративний порядок вирішення спорів у сфері соціального забезпечення як нормативно визначена послідовність дій з відновлення особою порушеного права на соціальний захист передбачає подання письмових чи усних скарг до уповноважених державних органів, на відповідальних посадових осіб яких покладається обов'язок зреагувати на них і приймати рішення з поставленого питання в установлені законом строки.

7. Особливості адміністративного порядку полягають у наступному: а) спори розглядаються уповноваженими посадовими особами державних органів у сфері соціального забезпечення в порядку, встановленому нормами чинного законодавства; б) розгляд спорів у такому порядку не виключає для суб'єкта можливості оскарження і звернення до суду за захистом своїх прав; в) завершальною стадією вказаного порядку є прийняття рішення уповноваженим державним органом. До рішень, дій (бездіяльності) органів соціального захисту та їх посадових осіб, що можуть бути оскаржені в адміністративному порядку, належать ті, внаслідок яких: (а) порушені права й законні інтереси чи свободи громадянина (групи громадян) у сфері соціального захисту; (б) створено перешкоди для реалізації громадянином його прав, свобод чи задоволення законних інтересів у цій сфері; (в) незаконно покладено на громадянина які-небудь обов'язки у сфері соціального захисту або його незаконно притягнуто до юридичної відповідальності.

8. Вирішення спорів у сфері соціального забезпечення в судовому порядку притаманні певні особливості: (а) цей процес має місце в рамках адміністративної юрисдикції; (б) справи розглядаються судом без підготовчого провадження; (в) вирішення спорів за процесуальними нормами здійснюється судом за наявними у справі матеріалами без повідомлення про це сторонам; (г) обов'язок доказування у справах під

час вирішення спорів покладено на суб'єкта владних повноважень; (д) за результатами вирішення окремих спорів законодавством передбачено обов'язок негайного виконання рішення (приміром, щодо виплати пенсії); (е) при вирішенні окремих видів спорів необхідно звертатися до суду загальної юрисдикції про підтвердження наявності чи відсутності юридичних фактів. До альтернативних способів вирішення спорів у сфері соціального забезпечення віднесено: (а) запровадження інституту медіації в Україні; (б) надання повноважень третейським судам розглядати окремі малозначні спори з соціального забезпечення.

9. Внесено пропозицію доповнити п. 16 Положення про медико-соціальну експертну комісію нормою, згідно з якою розгляд і вирішення соціальних питань і створення для потерпілого спеціальних умов для виконання ним роботи з урахуванням ступеня втрати ним життєдіяльності і професії здійснюються лише за участю представника профспілки.

10. Зазначено, що впровадження інституту медіації у сфері соціального забезпечення набуло зараз особливої актуальності з огляду на такі чинники, як-от: а) недосконалість законодавчого регулювання вирішення спорів у цій сфері в адміністративному порядку; б) недостатнє фінансування з боку держави на виплату соціальної допомоги й надання інших видів соціального забезпечення; в) збільшення кількості осіб, які потребують соціального забезпечення.

11. Способами попередження виникнення спорів у сфері соціального забезпечення є правові, організаційні й економічні. До правових способів віднесено:

- внесення змін до Конституції України у вигляді доповнення ст.116 реченням такого змісту: «Кабінет Міністрів України здійснює заходи із забезпечення проведення державної політики у сфері соціального забезпечення, розробляє рекомендації щодо порядку вирішення й попередження виникнення спорів у цій сфері»;

- видання уповноваженими державними органами сфери соціального забезпечення нормативно-правових актів (постанов, наказів, інструкцій), норми яких спрямовані на запобігання, попередження й вирішення спорів.

Організаційні способи попередження виникнення спорів охоплюють заходи:

- із прогнозування спорів, за якого діяльність уповноважених органів спрямована на розроблення описових і пояснювальних моделей видів спорів;

- із профілактики спорів, що запропоновано досягти шляхом створення Єдиного державного координаційного центру у сфері соціального

забезпечення, до основних функцій якого віднести: (а) аналіз причин й умов виникнення спорів (нарахування пенсій, надання пільг тощо); (б) розробку за результатами такого аналізу методичних рекомендацій щодо запобігання виникненню спорів; (в) надання пропозицій про внесення змін до законодавчих актів, які регулюють досліджувану сферу і спрямовані на запобігання виникненню спорів; (г) участь посадових осіб цього Центру в розгляді скарг і спорів у цій сфері; (д) надання рекомендацій державним органам соціальної сфери з питань, що належать до їх компетенції; (е) проведення державного аудиту діяльності таких органів щодо усунення умов і причин виникнення спорів у сфері соціального забезпечення;

- з упорядкування й налагодження роботи уповноважених державних органів, які виступають суб'єктами спорів. Доведено, що вжити цих заходів можна шляхом створення й функціонування Єдиного державного електронного реєстру осіб, які потребують соціального забезпечення. До економічних способів попередження виникнення спорів віднесено створення Фонду гарантування виплат пенсій за аналогією з Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, основні засади функціонування якого мають бути передбачені спеціальним законом.

12. Соціально-освітня інклюзія як процедура попередження спорів у системі соціального забезпечення полягає у залученні та зацікавленні працівників брати участь у ній на засадах правової обізнаності через всеохоплюючі правоосвітні заходи, які проводяться завдяки соціальному партнерству та призводять не тільки до позитивних соціально-забезпечувальних, але і охоронно-здоровчих та природоохоронних змін.

13. Надано пропозиції щодо удосконаленню порядку розгляду спорів у сфері соціального забезпечення, зокрема: а) прийняти кодифікований акт у сфері соціального забезпечення – Кодекс соціального забезпечення України, в якому передбачити розділ «Індивідуальні спори у сфері соціального забезпечення», а також надано рекомендації щодо його змістовного наповнення; б) розробити і впровадити у юридичних закладах вищої освіти навчальну програму «Порядок вирішення і способи попередження спорів у сфері соціального забезпечення»; в) внести змін до ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» шляхом включення загальної норми, за якою право на безоплатну вторинну правову допомогу згідно з цим Законом та іншими законами України мають особи, які потребують соціального забезпечення; д) доповнити ч.1 ст. 371 КАС України нормою, згідно з якою негайно виконуються рішення суду про стягнення соціальних виплат і надання певних видів соціального забезпечення.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

1. Веннікова В.В. До питання правового статусу медико-соціальної експертної комісії в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. Вип. 23. С. 194–199.
2. Веннікова В.В. Проблеми розгляду та вирішення спорів у сфері соціального забезпечення: *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, серія «Право»*. 2012. Вип. 19. С. 122–130.
3. Веннікова В.В. До окремих питань розгляду спорів у сфері соціального забезпечення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2013. Вип. 5. С. 84–87.
4. Веннікова В.В. Окремі питання міжнародно-правових гарантій права на соціальний захист. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. Вип. №27. С. 158–167.
5. Веннікова В.В. До питання окремих принципів розгляду спорів у сфері соціального забезпечення. *Судова апеляція*. 2013. Вип. 4(33). С. 64–71.
6. Веннікова В.В. Социальные суды в мире и проблема создания в Украине. *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*. ООО «Призма» 2014. Вип. 3(93). С. 73–76.
7. Веннікова В.В. Зарубіжний досвід вирішення спорів у сфері соціального забезпечення. *Соціальне право*. Вид-во «Юрайт», 2018. Вип. 1. С. 115–124.
8. Веннікова В.В. Спори у сфері соціального забезпечення: Україна і світ. *The scientific heritage*. Budapest, Hungary. С. 28–33. URL : www.tsh-journal.com

Наукові праці, в яких засвідчено апробацію матеріалів дослідження:

1. Веннікова В. В. Причини та умови виникнення спорів у сфері соціального забезпечення. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення*: матеріали II Міжнар. наук.-прак. конф., Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Кроссруд, 2010. С. 534–536.
2. Веннікова В. В. Спори з питань соціального забезпечення та шляхи вдосконалення захисту суб'єктивних прав. *Юридична осінь-2010*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків: Видавець: ФОП Костинський А.В., 2010. С. 280–283.

3. Веннікова В. В. Співвідношення юридичного конфлікту та визначення поняття спору у сфері соціального забезпечення. *Від громадянського суспільства до правової держави: матеріали V Міжнар. наук. конф. студентів та молодих учених, м.Харків, Нац. ун-т ім.В. Н. Каразіна. Харків: Видавець: ФОП «Петрова І.В», 2010. С. 23–25.*

4. Веннікова В. В. Особливості правового регулювання діяльності МСЕК в Україні. *Трудове право та проблеми соціального захисту населення в контексті правової держави: матеріали Наук.-практ. конф., Укр. асоціація фахівців труд. права; Харків. екон.-прав. ун-т. Харків, 2010. С. 274–278.*

5. Веннікова В. В. Щодо питання про підтвердження спеціального трудового стажу. *Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків: «Кроссроуд, 2011. С. 512–516.*

6. Веннікова В. В. До питання розгляду у судах спорів щодо реалізації конституційного права на соціальний захист. *Трудове право в контексті розбудови громадянського суспільства: матеріали Міжнар. практ. конф., Укр. асоц. фахівців труд. права; Сумський нац. аграр. ун-т. Путивль : Видавець: ФОП «Петрова І.В.» , 2012. С. 274–277.*

7. Веннікова В. В. До питання правового статусу комісії пенсійного фонду України з питань розгляду скарг громадян. *Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2012. С. 465–467.*

8. Веннікова В.В. Міжнародно-правові стандарти як підґрунтя гарантії конституційного права на соціальний захист. *Актуальні проблеми трудового права і права соціального забезпечення: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2013. С. 528–531.*

9. Веннікова В. В. Загальна характеристика поняття правового спору та його особливості у праві соціального забезпечення. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю Нац. акад. прав. наук України та обговоренню 5-томної моногр. «Правова доктрина України». Харків : Право, 2013. С. 763–766.*

10. Веннікова В. В. Створення соціальних судів в Україні: питання доцільності чи необхідності? *Юридична осінь – 2013: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2013. С. 242–245.*

11.Веннікова В. В. Актуальні питання удосконалення процедури судового розгляду спорів у сфері соціального забезпечення. *Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальне забезпечення*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право» 2017. С. 366–368.

12.Веннікова В. В. До питання класифікації спорів у сфері соціального забезпечення. *Розвиток трудового права і права соціального забезпечення: теорія і практика*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Харків : Вид. ФОП Панов А.М., 2018. С. 498–500.

13.Веннікова В.В. Основні шляхи вдосконалення порядку розгляду спорів у сфері соціального забезпечення. *Проблеми реалізації прав громадян у сфері праці та соціального забезпечення* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф., Нац. юрид. ун-т України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2019.С. 600–605.

14. Веннікова В. В. Судовий порядок вирішення спорів у сфері соціального забезпечення як юридична гарантія забезпечення прав громадян на соціальний захист. *Юридичні гарантії забезпечення прав громадян на працю і соціальний захист* :матеріали X Міжнар.наук.-практ.конф.,Нац.юрид.ун-т України ім.Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020.С.550-553.

АНОТАЦІЯ

Веннікова В. В. Особливості вирішення спорів у сфері соціального забезпечення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2020.

Дисертацію присвячено ґрунтовному системному дослідженню теоретичних і практичних особливостей вирішення спорів у сфері соціального забезпечення, визначенню поняття, видів, причин і умов їх виникнення, принципів і стадій розвитку. У роботі надано правову характеристику сутності адміністративного й судового порядків вирішення спорів у вказаній сфері, а також розглянуто інші (альтернативні) шляхи їх вирішення.

Автор обґрунтовує тезу про те, що спір у сфері соціального забезпечення – це об'єктно-суб'єктивне середовище екзистенції правових розбіжностей між суб'єктами права соціального забезпечення, пов'язаних із установленням, визнанням або скасуванням соціальних виплат, гарантій і пільг, за допомогою передбачених законодавством

процедур.

Звертається увага на те, що феномен компромісу характеризується не тільки як спосіб вирішення спору у системі соціального забезпечення, а й як форма самого її існування.

Ключові слова: соціальне забезпечення, конфлікт, правовий спір, види спорів, причини спорів, компроміс, адміністративний порядок, судовий порядок, соціальні гарантії, соціальні пільги, соціальні допомоги.

АННОТАЦІЯ

Венникова В. В. Особенности разрешения споров в сфере социального обеспечения. – Квалификационная научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2020.

Диссертация посвящена обстоятельному системному исследованию теоретических и практических особенностей разрешения споров в сфере социального обеспечения, определению понятия, видов причин и условий их возникновения, принципов и стадий развития. В научной работе осуществлено правовую характеристику сущности административного и судебного порядков решения споров в указанной области, а также рассмотрены другие (альтернативные) пути их решения.

Автор обосновывает тезис о том, что спор в сфере социального обеспечения – это объектно-субъективная среда экзистенции правовых разногласий между субъектами права социального обеспечения, связанных с установлением, признанием или отменой социальных выплат, гарантий и льгот, при помощи предусмотренных законодательством процедур.

Обращается внимание на то, что феномен компромисса может быть охарактеризован не только как способ разрешения спора в системе социального обеспечения, а и как форма самого её существования.

Ключевые слова: социальное обеспечение, конфликт, правовой спор, виды споров, причины споров, компромисс, административный порядок, судебный порядок, социальные гарантии, социальные льготы, социальные пособия.

Vennikova V. V. The peculiarities of adjudication of disputes in the field of social security. – Qualification scientific paper, manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.05 “Labour Law; Social security law”. – Yaroslav Mudriy National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2020.

Thesis proposed is focused on thorough systematic study of theoretical and practical features of adjudication of disputes in the field of social security, definition of notions, types of causes and conditions of its occurrence, principles and stages of development. This scientific work deals with the legal characteristic of the nature of administrative and judicial procedures for adjudication of disputes in the specified area. Consequently, other (alternative) ways of their adjudication have been examined.

Author provides implication, that social security’s dispute is mutual: objective and subject area of legal differences’ existence, appears between social security’s legal participants which connected with establishing, recognizing or abolition of payments, guarantees or benefits resolving in order of legal procedures. Mainly features of such disputes are: (a) legal differences’ existence between social security’s legal participants; (b) their arising in accordance to laws; (c) dispute’s participants are empowered statutory bodies and servants, from the one hand, and social benefits’ beneficiaries, from the other; (d) their resolving are able in order of legal processes by enacted statutory bodies decision-making; (e) stipulation of vary of processual ways for their examination and resolution.

Phenomenon of compromise characterized not solely as way of social security’s dispute settlement but also as form of existing itself.

Constitutional dilemma as form of public dispute within social security system consists in opposition between their protective, standardized, life-improved functions and organizing impact on workforce, i.e. restrictive role for employees in circumstances of low or instability of wages and salaries.

Mediatory intervention’s model in social security’s disputes therefore indicates that the mediation process relates solely to third-party intervention for the purposes of facilitating the negotiations between the disputants. Basic principles of aforesaid model are neutrality, confidentiality and processual equality.

Neutrality in respect to these circumstances means mediator’s disinterestedness in the dispute’s resolution results, his or her unbiased towards disputants. Confidentiality, therefore, stipulates to ethical principles maintenance and avoid from disclosure of personal data or other information have got to known for settlement participants as a result. At last, processual

equality encourages empowering of similar access and legal facilities for each disputants in purposes of each argument would be able to find their opposite implication and none argument could be voluntary rejected.

Meanwhile, preventive tools avoid social security's disputes arising divides on legal, organizing and economic. Legal tools refer to:

- Constitutional Amendments to Article # 116 by the Rule of: "Ukrainian Government provides policies to enforce of Social Security's Acts, create Recommendations for social security's disputes prevention and settlement "; - promulgation rules or orders by empowered statutory bodies in social security field, which norms aimed to social security's disputes prevention and settlement.

Organizing ones avoid social security's disputes arising lead to following: - social security's disputes forecasting aimed to narrative and explanation's models create by empowered statutory bodies in social security field; - social security's disputes prevention by Statutory Coordination Centre on Social Security enacting and its encourage to onwards: (a) analysis of causes and grounds for social security's disputes arising (for instance, pension or other benefits charge); (b) create methodical recommendations for social security's disputes prevention as effect; (c) maintain proposal contributions for Acts' Amendments researched field regulate and has a purpose of social security's disputes prevention (d) aforesaid Centre's servants participation within social security's claims and disputes settlement; (e) Social Security Bodies Consulting, performing their Audit for avoid social security's disputes arising; Statutory Bodies' activities (which appears as social security's disputes competitors) optimization.

At last, economic ways of social security's disputes prevention consist in Guarantee Pension Fund creation similarly to Guarantee of Individuals Deposits Fund, which legal framework have to pass the new Acts.

Keywords: social security, conflict, legal dispute, types of disputes, causes of disputes, compromise, administrative order, court order, social guarantees, social payments, social services.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук,
доцент І.А.Ветухова

Підписано до друку. Формат 60х90 .
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Ум. друк. арк. 0,3. Обл.-вид. арк. 0,7
Тираж прим. Зам. № 553

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.